



УДК 343.3 /7

<https://orcid.org/0000-0002-8180-0960>DOI <https://doi.org/10.32703/2663-6352/2021-1-9-76-83>**Киренко Сергій Георгійович,**

кандидат юридичних наук, доцент

доцент кафедри кримінального права

Юридичного факультету

Інституту управління, технологій та права

Державного університету інфраструктури та технологій

м. Київ, Україна

ТЕРМІНОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

***Анотація.** У статті розглядаються питання вдосконалення кримінально-правової термінології. Автор звертає увагу на наявність некоректних термінів та прогалів у ряді статей Кримінального кодексу України, що ускладнюють адекватну кримінально-правову оцінку вчинених суспільно небезпечних діянь, та пропонує шляхи вирішення проблем термінологічного характеру, які існують у кримінальному законодавстві України.*

Ключові слова: термін, диспозиція, коректність, кримінально-правова оцінка.

***Annotation.** The article considers the issues of improving criminal law terminology. The author draws attention to the existence of incorrect terms and gaps in a number of articles of the Criminal Code of Ukraine, which complicate adequate criminal law assessment of socially dangerous acts, and suggests ways to solve terminological problems that exist in the criminal legislation of Ukraine. In particular, it is proposed to replace in the dispositions and sanctions of the Criminal Code of Ukraine the term "non-taxable minimum income", which does not correspond to modern realities, with the terms "the amount of social tax benefits" (to determine the amount of damage) and "penalty unit".*

The author points out the incorrect use in Articles 134 and 154 of the Criminal Code of Ukraine of a separate indication of the lack of voluntary consent of the victim in coercion to the actions specified in the law, as coercion in itself means the absence of such consent. It is proposed to supplement the disposition of Part 1 of Art. 144 of the Criminal code of Ukraine by the instruction to other, along with blood, biological liquid (semen, etc.). The author also proposes a new version of Art. 145 of the Criminal Code of Ukraine, which will provide for criminal liability for intentional disclosure of medical secrets not only for a special entity, as now, but also for any other person. In the articles 189, 343, 345, 346, 348, 349, 377, 379, 398, 400 of the Criminal Code of Ukraine propose to replace the term "close relatives" with "close persons", which will expand the scope of these articles to cases where the activities not only close relatives, but also friends, brides, etc. suffer from the authorized persons indicated in them. The author proposes a new version of Part 2 of Art. 263 of

the Criminal code of Ukraine in which there is no incorrect list of various subjects belonging to the cold weapon, and it is simply specified on illegality of actions with it.

Proposed a new version of the disposition of Part 2 of Art. 298 of the Criminal code of Ukraine in which the term "illegal" is not used as superfluous in this case and it is specified to harm even one object of cultural heritage. Disposition of Part 3 of Art. 298 of the Criminal Code of Ukraine in the proposed wording provides for criminal liability for destruction, destruction or damage of two or more objects of cultural heritage or monument (monuments) of national importance.

Keywords: term, disposition, correctness, criminal-legal assessment.

Постановка проблеми. Боротьба зі злочинністю вимагає наявності в державі адекватної кримінально-правової бази, яка враховує специфічні особливості передбачених у Кримінальному кодексі (далі – КК) суспільно небезпечних діянь. Це, у свою чергу, потребує належного кримінально-правового термінологічного апарату, за допомогою якого можна чітко та однозначно визначати ознаки конкретних складів кримінальних правопорушень. Проте, доводиться констатувати, що у КК України існує цілий ряд проблем термінологічного характеру, які стосуються некоректного визначення окремих кримінальних правопорушень, відсутності чітких та однозначних термінів у кримінально-правових нормах, що, у свою чергу, може призвести до неможливості відповідної кримінально-правової оцінки цілого ряду суспільно небезпечних діянь. В.О. Навроцький з цього приводу зазначав: «Багато рішень щодо кваліфікації скоєного мають неоднозначні оцінки, що тягне за собою скарги зацікавлених осіб, зміну відповідних процесуальних рішень і т. ін.» [1, с. 3]. Не можна не погодитися з позицією З.А. Тростюк: «Кримінально-правовий термін має бути однозначним. Одному кримінально-правовому поняттю повинен присвоюватися один кримінально-правовий термін і, навпаки, різні поняття та категорії повинні позначатися відмінними кримінально-правовими термінами» [2, с. 16]. На необхідність критичного аналізу категоріального апарату кримінального права справедливо вказує і В.В. Кузнецов [3, с. 64].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання коректності визначення передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь, їх адекватної кваліфікації знайшли відображення у роботах М.І. Бажанова, О.Ф. Бантишева, Ю.В. Бауліна, І.В. Діордиці, О.О. Дудорова, В.В. Кузнецова, Ю.В. Луценка, В.А. Ліпкана, О.К. Маріна, М.І. Мельника, В.О. Навроцького, А.В. Савченка, З.А. Тростюк, М.І. Хавронюка та ін. дослідників, однак в багатьох випадках вони залишаються невирішеними (не в останню чергу через внесення до кримінального законодавства не завжди коректних змін, що створює нові проблеми термінологічного характеру) а, отже, потребують подальшого дослідження.

Метою дослідження є розробка рекомендацій по вдосконаленню чинного кримінального законодавства з точки зору більш коректного викладення ознак конкретних складів кримінальних правопорушень, що дозволить адекватно кваліфікувати діяння, передбачені Кримінальним кодексом України. Для

досягнення цієї мети були поставлені наступні завдання: проаналізувати окремі норми КК України на предмет коректності кримінально-правової термінології та визначити можливі варіанти вирішення питань термінологічного характеру в кримінальному законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Аналіз окремих статей Кримінального кодексу України дозволяє визначити наявність наступних проблем. Так, у чинному кримінальному законодавстві широко застосовується термін «неоподатковуваний мінімум доходів громадян», який, згідно з п. 5 підрозділу 1 розділу XX Податкового кодексу України, має різний зміст у диспозиції та санкції кримінально-правової норми: у диспозиції (тобто в частині кваліфікації кримінального правопорушення) він встановлюється виходячи з розміру податкової соціальної пільги (зокрема, у 2021 році ця сума становить 1135 грн.), а в санкції неоподатковуваний мінімум доходів громадян становить 17 гривень. Такий стан речей неприпустимий, оскільки, по-перше, один правовий термін повинен відповідати одному поняттю (а не двом, як зараз), і, по-друге, термін «неоподатковуваний мінімум доходів громадян» вже втратив свою актуальність і є своєрідним законодавчим «анахронізмом», який перейшов до чинного законодавства з попередньої системи оподаткування, а, отже, потребує заміни. Доцільніше замінити цей термін в диспозиціях кримінально-правових норм (тобто у частині кваліфікації кримінальних правопорушень) на термін «розмір податкової соціальної пільги», а в санкціях – на «штрафну одиницю», яка становитиме, як і зараз, 17 грн. (одночасно зафіксувавши ці зміни щодо норм кримінального законодавства і у Податковому кодексі України).

Диспозиція ч. 2 ст. 134 КК України передбачає кримінальну відповідальність за примушування до аборту без добровільної згоди потерпілої особи, а диспозиція ч. 4 цієї статті – за примушування до стерилізації без добровільної згоди потерпілої особи. З приводу цього слід зазначити, що в принципі неможливе примушування за наявності добровільної згоди іншої особи на певні дії, оскільки сам факт примушування вже свідчить про відсутність такої згоди, а тому використання у диспозиції статті словосполучення «без добровільної згоди потерпілої особи» є зайвим (це теж саме, що «масло масляне», «вогка вода» і т.п.) – достатньо вказати на примушування особи відповідно до аборту чи стерилізації. Схожа ситуація спостерігається і у ст. 154 КК України, де в диспозиції ч. 1 мова йде про примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою, а в диспозиції ч. 2 – про примушування особи без її добровільної згоди до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна. Оскільки примушування саме по собі означає відсутність добровільної згоди з боку потерпілої особи, то додатково вказувати на цю обставину у диспозиції статті не потрібно. О.О. Дудоров, зокрема, зазначає: «Під примушуванням слід розуміти протиправний психічний вплив на свідомість потерпілої особи, спрямований на приведення її у стан, за якого вона внутрішньо готова підкоритись вимогам суб'єкта примушування. В результаті потерпіла особа обмежується у можливості діяти за своєю волею (остання при цьому повністю не придушується), будучи

вимушеною обрати той варіант поведінки, який суперечить її бажанням» [4, с. 484]. З цього приводу слід зазначити, що примушування взагалі може мати як відкритий характер, коли потерпіла особа усвідомлює, що відбувається протиправний вплив на неї (наприклад, у випадках застосування щодо неї фізичного насильства, погрози заподіяння різноманітної шкоди), так і прихований характер, коли особа не усвідомлює наявності впливу на себе і вважає, що вона сама вирішує як діяти (мова йде про так зване «психічне маніпулювання», коли діють не лише на свідомість, а й на підсвідомість людини). На такі моменти негативного впливу на психіку людини автор вже звертав увагу у попередніх публікаціях [5]. Примушування, по суті, є намаганням управління поведінкою людини і можна погодитися з В.П. Шейновим, який відмічав: «Спроби керувати людиною, групою людей та іншими людськими спільнотами нерідко натрапляють на опір останніх. У цьому випадку перед ініціатором управляючого впливу є два шляхи: 1) намагались змусити виконати дію, яка їм нав'язується, тобто подолати опір (відкрите управління); 2) замаскувати управляючий вплив так, щоб він не викликав заперечень адресата (приховане управління)... Приховане управління – це такий управляючий вплив ініціатора, при якому потрібне йому рішення приймається адресатом впливу самостійно, без видимого примусу з боку ініціатора... Приховане управління адресатом проти його волі, яке приносить ініціатору односторонні переваги, називається маніпуляцією. Таким чином, маніпулювання – це окремий випадок прихованого управління, який характеризується егоїстичними, шкідливими цілями маніпулятора, що завдає шкоду (матеріальну чи психологічну) своїй жертві» [6, с. 9-10]. Враховуючи вищевказане, примушування можна визначити як насильницький вплив на особу з метою спонукання її до бажаного для винного варіанта поведінки. У випадках, передбачених статтями 134 і 154 КК України, примушування має відкритий характер - тобто потерпіла особа усвідомлює, що від неї вимагають. Таким чином, диспозицію ч. 2 ст. 134 КК можна викласти у наступній редакції: «Примушування особи до абортів». Диспозиція ч. 4 ст. 134 КК України може бути викладена наступним чином: «Примушування особи до стерилізації». У свою чергу, диспозицію ч. 1 ст. 154 КК України краще викласти у наступній редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою». Диспозиція ч. 2 ст. 154 КК України може бути викладена у такій редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна».

Диспозиція ч. 1 ст. 144 КК України передбачає кримінальну відповідальність за насильницьке або шляхом обману вилучення крові у людини з метою використання її як донора. Дійсно, донорство крові є найбільш поширеним видом донорства, але ж не можна не звертати увагу на випадки, коли людину використовують, наприклад, як донора сперми чи іншої біологічної рідини, використовуючи при цьому насильство, обман або перебування її у безпорадному стані. Виходячи з чинної редакції ст. 144 КК України, адекватної кримінально-правової оцінки таким діям ми дати не

можемо, що, безумовно, є неправильним. Усунути цю законодавчу прогалину можна виклавши диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України наступним чином: «Насильницьке або шляхом обману вилучення крові чи іншої біологічної рідини у людини з метою використання її як донора».

Окремо слід звернути увагу на ст. 145 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне розголошення лікарської таємниці особою, якій вона стала відомою у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків, якщо таке діяння спричинило тяжкі наслідки. Виникає питання: а як бути у випадках, якщо лікарська таємниця щодо людини випадково стала відома особі, яка не має ознак спеціального суб'єкта, зазначеного у статті (наприклад, інший хворий, знайомий лікаря та ін.) і вона умисно розголосила її, що призвело до самогубства цієї людини чи серйозного загострення її хвороби внаслідок переживань, до розлучення, звільнення з роботи, погіршення стосунків з оточуючими і т.п.? За наявності підстав, звичайно, можна поставити питання про притягнення такої особи до кримінальної відповідальності, наприклад, за доведення до самогубства, але якщо наслідки розголошення лікарської таємниці не були такими жахливими, то дати належну кримінально-правову оцінку таким діям, виходячи з чинного кримінального законодавства майже неможливо. Виходом з цієї ситуації може бути зміна ст. 145 КК України, нова редакція якої буде враховувати вищевказані моменти. Статтю можна викласти у двох частинах. Диспозиція ч. 1 статті може бути викладена наступним чином: «Умисне розголошення лікарської таємниці, що спричинило тяжкі наслідки». У свою чергу, диспозиція ч. 2 ст. 145 КК України може мати такий вигляд: «Те саме діяння, вчинене особою, якій лікарська таємниця стала відомою у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків».

Заслуговує на увагу визначення вимагання у ст. 189 КК України, де окрім потерпілого вказується на близьких родичів при вчиненні об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення. Коло близьких родичів визначено законодавством. А як бути, якщо в особи вимагають передати майно, право на майно або вчинити дії майнового характеру, погрожуючи заподіяти шкоду не її близькому родичу, а, наприклад, другові чи нареченій? Виходячи з диспозиції ч. 1 ст. 189 КК України, складу вимагання тоді немає, але навряд чи це правильно. Відтак, краще застосовувати термін «близькі особи», який більше враховує всі нюанси подібних дій. Схожа ситуація спостерігається і в деяких інших статтях КК України. Так, диспозиція ч. 1 ст. 343 КК України передбачає кримінальну відповідальність за вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також близького родича державного виконавця або приватного виконавця з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення. Така редакція диспозиції статті викликає зауваження. По-перше, незрозуміло, чому законодавець вказує на близького родича лише державного виконавця або приватного виконавця, обходячи стороною, наприклад, близьких родичів працівників правоохоронних органів або судових

експертів, на яких також може здійснюватися вплив (умовляння, шантажування, погроза відмовити у наданні законних благ і т.п.) з вказаною у законі метою. По-друге, як вже зазначалося, навряд чи доцільно обмежувати коло адресатів впливу лише близькими родичами, адже впливати можуть і на інших близьких уповноваженим суб'єктам осіб. Отже, більш вдалою редакцією диспозиції ч. 1 ст. 343 може бути наступна: «Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також на близьку йому особу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення». Потрібно зазначити, що ще цілий ряд статей КК України, зокрема: ст. 345 («Погроза або насильство щодо працівника правоохоронного органу»), ст. 346 («Погроза або насильство щодо державного чи громадського діяча»), ст. 348 («Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця»), ст. 349 («Захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника»), ст. 377 («Погроза або насильство щодо судді, народного засідателя чи присяжного»), ст. 379 («Посягання на життя судді, народного засідателя чи присяжного у зв'язку з їх діяльністю, пов'язаною із здійсненням правосуддя»), ст. 398 («Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи») ст. 400 («Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги») також містять у своїх диспозиціях окрему вказівку лише на близьких родичів відповідних осіб, що унеможлиблює надання адекватної кримінально-правової оцінки у випадках, коли від відповідних дій постраждають інші близькі таким людям особи. Відтак, доцільніше замінити у диспозиціях вказаних статей термін «близькі родичі» на «близькі особи».

Необхідно звернути увагу на диспозицію ч. 2 ст. 263 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за носіння, виготовлення, ремонт або збут кинджалів, фінських ножів, кастетів чи іншої холодної зброї без передбаченого законом дозволу. Виникає закономірне питання: хіба в Україні взагалі існує дозвіл, наприклад, на носіння фінського ножа чи кастету? Перед нами знову некоректне визначення кримінального правопорушення, адже на певні предмети такий дозвіл взагалі не передбачений чинним законодавством, а тому краще просто вказати на холодну зброю без зайвого та в ряді випадків некоректного перерахування предметів, що належать до неї. Наприклад, диспозицію ч. 2 ст. 263 КК України можна викласти наступним чином: «Незаконне носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї».

Прикладом некоректного визначення кримінального правопорушення може слугувати і диспозиція ч. 2 ст. 298 КК України, яка передбачає кримінальну відповідальність за умисне незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин. Використання у диспозиції статті терміну «незаконне» щодо знищення, руйнування або пошкодження відповідних предметів є абсурдним, оскільки тоді виходить, що законодавець припускає можливість і законного знищення, руйнування або

пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин. Проте, якщо певний предмет має статус об'єкта культурної спадщини, то тим самим державою визнається його цінність, а, отже, він підлягає спеціальній охороні відповідно до чинного законодавства. Таким чином, законне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини чи їх частин неможливе в принципі – такі дії є виключно незаконними, а тому словосполучення «незаконне знищення, руйнування або пошкодження об'єктів культурної спадщини» є настільки ж нелогічним і некоректним з кримінально-правової точки зору, як і, наприклад, «незаконне вбивство», «незаконне звалтування» чи «незаконна крадіжка». Тобто, термін «незаконне» тут є просто зайвим і його краще вилучити з диспозиції ч. 2 ст. 298 КК України. Також слід зазначити, що не зовсім зрозуміло, чому законодавець застосовує у диспозиції ч. 2 ст. 298 КК України поняття множини («об'єкти»), оскільки знищення і одного об'єкта культурної спадщини спричиняє величезну шкоду державі. З приводу цього виникає питання: а чи можна вважати правомірним застосування ч. 2 ст. 298 КК України у випадку, якщо був умисно знищений лише один об'єкт культурної спадщини? Виходячи з діючої редакції статті - навряд чи, оскільки в ній мова йде саме про «об'єкти» (а не «об'єкт»). Як справедливо зазначав у свій час М.І. Бажанов: «Кваліфікація злочину повинна бути чіткою та повною – відображати те діяння, яке скоєне: повинна бути надана у відповідності із законом... При кваліфікації не можна тлумачити кримінальний закон поширено, якщо це не йде на користь обвинуваченого» [7, с. 28]. Отже, потрібно передбачити кримінальну відповідальність за вказані дії й щодо одного об'єкта культурної спадщини. Виходячи з вищевказаного, більш вдалою буде наступна редакція диспозиції ч. 2 ст. 298 КК України: «Умисне знищення, руйнування або пошкодження об'єкта культурної спадщини чи його частини». У свою чергу, враховуючи запропоновані зміни до ч. 2 ст. 298 КК України, диспозицію ч. 3 цієї статті краще викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше об'єктів культурної спадщини або щодо пам'ятки (пам'яток) національного значення».

Висновки. Таким чином, з метою вдосконалення чинного кримінального законодавства України, необхідно: вилучити з кримінально-правових норм термін «неоподатковуваний мінімум доходів громадян», замінивши його в частині кваліфікації кримінальних правопорушень на термін «розмір податкової соціальної пільги» (який встановлюється відповідно до закону), а у санкції – на «штрафну одиницю» (17 грн.); диспозицію ч. 2 ст. 134 КК викласти у наступній редакції: «Примушування особи до абортів»; диспозицію ч. 4 ст. 134 КК України викласти наступним чином: «Примушування особи до стерилізації»; диспозицію ч. 1 ст. 154 КК України викласти у наступній редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з іншою особою»; диспозицію ч. 2 ст. 154 КК України викласти у такій редакції: «Примушування особи до здійснення акту сексуального характеру з особою, від якої потерпіла особа матеріально або службово залежна»; диспозицію ч. 1 ст. 144 КК України викласти наступним чином: «Насильницьке або шляхом обману вилучення крові чи іншої біологічної рідини у людини з метою використання її як донора»; статтю 145 КК України

викласти у двох частинах, де диспозиція ч. 1 статті може мати такий вигляд: «Умисне розголошення лікарської таємниці, що спричинило тяжкі наслідки», а диспозиція ч. 2 цієї статті може бути викладена наступним чином: «Те саме діяння, вчинене собою, якій лікарська таємниця стала відомою у зв'язку з виконанням професійних чи службових обов'язків»; у статтях 189, 345, 346, 348, 349, 377, 379, 398, 400 КК України замінити термін «близькі родичі» на «близькі особи»; диспозицію ч. 1 ст. 343 КК України викласти у наступній редакції: «Вплив у будь-якій формі на працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника органу державної виконавчої служби чи приватного виконавця, а також на близьку йому особу з метою перешкодити виконанню ним службових обов'язків, здійсненню судово-експертної діяльності або добитися прийняття незаконного рішення»; диспозицію ч.2 ст. 263 КК України викласти у наступній редакції: «Незаконне носіння, виготовлення, ремонт або збут холодної зброї»; диспозицію ч. 2 ст. 298 КК України викласти у наступній редакції: «Умисне знищення, руйнування або пошкодження об'єкта культурної спадщини чи його частини»; диспозицію ч. 3 ст. 298 КК України викласти у такій редакції: «Дії, передбачені частиною другою цієї статті, вчинені щодо двох чи більше об'єктів культурної спадщини або щодо пам'ятки (пам'яток) національного значення».

Вказані заходи, на нашу думку, дозволять покращити термінологічний апарат діючого кримінального законодавства України, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню ефективності боротьби з посяганнями на об'єкти кримінально-правової охорони.

Література:

1. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації : навч. посіб. / В.О. Навроцький. К.: Юрінком Інтер, 2009. 512 с.
2. Тростюк З.А. Понятійний апарат Особливої частини Кримінального кодексу України / З.А. Тростюк. К.: Атіка, 2003. 144 с.
3. Кузнецов В.В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія / В.В. Кузнецов. К.: ТОВ НВП «Інтерсервіс», 2012. 908 с.
4. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М.І. Хавронюка. 11-те вид., переробл. та допов. К.: ВД «Дакор», 2019. 1384 с.
5. Киренко С. Проблеми кримінально-правової боротьби з посяганнями на психіку людини /С. Киренко // Юридичний журнал. 2012. № 11(125). С. 64-69.
6. Шейнов В.П. Пиар «белый» и «черный»: Технология скрытого управления людьми / В.П. Шейнов. М.: АСТ; Мн.: Харвест, 2005. 672 с.
7. Бажанов М.И. Уголовное право Украины. Общая часть / М.И. Бажанов. Днепропетровск : «Пороги», 1992. 166 с.